Abdubannobova.M.A.
FarDU doktoranti.

INKLYUZIV TA‘LIM MADANIYATI

Annotatsiya. Maqolada ilmiy va uslubiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish asosida “inklyuziv madaniyat” tushunchasining asosiy mohiyati ochib berilgan. Zamonaviy jamiyatda inklyuziv madaniyatni shakllantirishning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: inklyuziya, inklyuziv madaniyat, imkoniyati cheklangan o‘quvchilar, ijtimoiylashuv, qadryatlar, munosabatlar.

Madaniyat falsafiy kategoriya sifatida jamiyat taraqqiyotidagi ma’lum bir tarixiy bosqichni aks ettiradi, odamlar hayoti va faoliyatini tashkil etish shakllari, o‘zaro munosabatlari, shuningdek, ular yaratgan moddiy va ma’naviy qadriyatlardagi maqsadli yo‘nalishlarni belgilaydi va tavsiflaydi.

Fuqarolik jamiyatining rivojlanishi “inklyuziv madaniyat” tushunchasiga jiddiy e’tibor qaratishga olib keldi, bu jamiyatning barcha a’zolarining rivojlanishini rag‘batlantiradigan, har bir insonning qadriyatlari qabul qilinadigan xavfsiz, bag‘rikeng odamlar jamoasi sifatida talqin etiladi. Bu jamiyat rivojlanishining ma’lum, etarlicha yuqori darajasidagina mumkin. Inklyuziv madaniyat kontseptsiyasining terminologik tahlili uning zamonaviy universitetlarning ta‘lim makonining chegaralarini kengaytirish muammosi bilan bog‘liqligini aniqladi, bu yerda mahalliy ta‘lim tizimida teng imkoniyatlar jamiyatini qurish ustuvor strategik yo‘nalish sifatida qaraladi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, “inklyuziv madaniyat” tushunchasi juda keng muhokama qilinadi va olimlar tomonidan turli yo‘llar bilan izohlanadi, bu bizga uni ta‘lim jarayonining barcha ishtirokchilari: o‘qituvchilar, talabalar va ota-onalar uchun eng muhim kompetensiya sifatida ko‘rib chiqishga imkon beradi, shuningdek, o‘qituvchining kasbiy pedagogik madaniyati va malakasining tarkibiy qismi sifatida. Ba‘zi olimlar inklyuziv madaniyatni o‘ziga xos falsafa deb hisoblaydilar, unga ko‘ra qadriyatlar, inklyuziv ta‘lim haqidagi bilimlar va mas‘uliyat qabul qilinadi va ushbu jarayonning barcha ishtirokchilari o‘rtasida taqsimlanadi.

Ta‘lim muassasasi jarayoni subyektlarining inklyuziv madaniyatini shartli ravishda quyidagi elementlarga bo‘lish mumkin:

1) inklyuziv ta‘limga oid qadriyatlar, me‘yorlar, munosabatlar va axloq qoidalari;

2) inklyuziyaga nisbatan qadriyatlar va munosabatlar;

3) inklyuziv ta‘limning barcha ishtirokchilari o‘rtasida qulay o‘zaro munosabatlarga yordam beradigan ijtimoiy va shaxsiy fazilatlar.

Ta‘lim tashkilotida inklyuziv madaniyatni shakllantirish tadqiqotchilar va amaliyotchilar tomonidan ta‘lim munosabatlari ishtirokchilari tomonidan xilma-hillikni hurmat qilish, farqlarga

bag‘rikenglik, hamkorlik qilish, har bir kishining yutuqlarini rag‘batlantirish va madaniyatni shakllantirish qadriyatlarini qabul qilish, ular asosida inklyuziv jamiyatni yaratish jarayoni sifatida qaraladi. Inklyuziv madaniyatni shunday yaratish kerakki, uning doirasida nogironligi bo‘lgan shaxs jamiyatning teng huquqli a‘zosi sifatida qabul qilinishi lozim. Bu, albatta, ikki tomonlama jarayon. Jamiyatning o‘zi alohida ehtiyojli shaxsni qondirishi kerak bo‘lganidek, nogiron kishi ham idrok etish to‘siqlarini yengib o‘tishi va barcha resurslaridan maksimal darajada foydalanishi kerak. Zamonaviy insonda xulq-atvor madaniyatida uning ichki axloqiy me‘yorlari ustunlik qiladi. Jamiyatda inklyuziv madaniyatni shakllantirish uzoq muddatli va oddiy ish emas. Barcha nashr etilgan materiallar inklyuziv ta‘lim munozarali munosabatni keltirib chiqarishini ko‘rsatadi. Bu g‘oyaning muxoliflari ham, uni qabul qilgan va amalga oshirgan va sog‘lom bolalar uchun ham, rivojlanishida muammolari bo‘lgan bolalar uchun ham teng huquqli adolatli, insonparvar jamiyat qurishga intilayotganlar ham bor. Asosiy muammolardan biri - ishtirokchilarning inklyuziv guruh maqsadlarini noto‘g‘ri tushunishlari. O‘qituvchilar ham, ota-onalar ham ko‘pincha bunday guruhning maqsadi, birinchi navbatda, alohida ta‘limga muhtoj bolalarga ta‘lim dasturini o‘zlashtirishga yordam berishdir, deb hisoblashadi. Biroq, aslida, asosiy maqsad bunday bolalarning ijtimoiylashuviga, turli xil ijtimoiy rollarda o‘zini to‘liq amalga oshirishiga yordam berishdir: sevimli mashg‘ulotni topish, kasbga ega bo‘lish, oila qurish, do‘stlar, sevimli xobbiga ega bo‘lish va hokazo. Shartli ravishda normal rivojlanayotgan bolalarga nisbatan inklyuziya sharoitida maxsus maqsadlar belgilanmagan. Biroq, inklyuziv guruh an‘anaviy sinfga qaraganda yuqori ta‘lim salohiyatiga ega: bu empatiyani rivojlantirish, xatti-harakatlarning o‘zini o‘zi boshqarishi, muloqot qobiliyatlari va ma‘naviyaxloqiy tarbiyani o‘z ichiga oladi va bu imkoniyatlardan foydalanish kerak. Nogironlar bilan o‘zaro munosabatlar masalalari alohida ahamiyatga ega. Shu bilan birga, bu jarayonning ikki tomonini ko‘rib chiqish kerak: nogironning jamiyatga qo‘shilishi va jamiyatning bunday shaxsni qabul qilishga tayyorligi. Nogironlar bilan muloqot qilish jarayoni har doim qulay va konstruktiv bo‘ladi, agar ular bilan muloqot qilishning axloqiy tamoyillari kuzatilsa va ushbu guruhning har bir toifasi tomonidan atrofdagi voqelikni idrok etishning psixofiziologik xususiyatlari hisobga olinsa. Nogironligi bo‘lgan har bir shaxs o‘zini jamiyat tomonidan qabul qilingan, talab va boshqalar uchun qiziqarli suhbatdosh his qilishi muhimdir. Inklyuziv o‘zaro ta‘sir odamlar o‘rtasidagi muloqotning o‘ziga xos turi bo‘lib, u yerda dolzarb muammolar hal qilinadi va muhokama qilinadi, bu yerda aloqa jarayonining mazmuni sheriklardan birining sog‘lig‘ida cheklovlar mavjudligiga bog‘liq emas. Bunday jarayon o‘zaro va uning barcha ishtirokchilari uchun foydali bo‘lishi kerak. Ta‘lim munosabatlari ishtirokchilarining inklyuziv madaniyatining past darajasi va muammolar mavjudligi o‘qituvchilarning katta qismi ta‘lim muassasasining inklyuziv guruhlarida ishlashdan bosh tortishiga olib keladi.

O‘qituvchilar buni quyidagi sabablar bilan izohlashadi:

- guruhdagi talabalarning ko‘pligi;

- alohida ta‘limga muhtoj bolalarning psixologik-pedagogik xususiyatlari, ularni ta‘lim olishning o‘ziga xos xususiyatlari, inklyuziv ta‘limning huquqiy asoslari haqida etarli ma‘lumotga

ega emasligi;

- doimiy tyutor yo‘qligi sababli, imkoniyati cheklangan o‘quvchilar pedagogning ko‘p vaqtini oladi, ko‘proq e‘tibor talab qiladi va u guruhdagi qolgan talabalarga vaqt topa olmaydi, bu esa o‘quv natijalarining pasayishiga olib keladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. 2020-2025 yillar Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentligi 2020 yil 13 iyul PQ-4860-son qarori.

2. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim -tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ-4860-son qarori.

3. YUNESKO: Barchaga ta’lim olishni ta’minlash. –T.: O‘zbekiston, 2009. – 68-b. 4. Egamberdieva N.M. Ijtimoiy pedagogika. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O’zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b. – B.71-72.

5. Salieva Z.T. Ijtimoiy pedagogika. – T.: “Adabiyot uchqunlari”, 2019. – 189 b. – B.89.

6. Alleman N. F., Holly L. N., Costello C. A. Leveraging a new building to overcome first and second-order barriers to faculty technology integration // Journal of Learning Spaces. 2013. Vol. 2, Iss. 1. Available from: http://www.partnershipsjournal.org/index.php/jls/ article/view/381 (date of access: 11.06.2020).

7. Hwang Y.-S., Evans D. Attitudes Towards Inclusion: Gaps between Belief and Practice // International Journal of Special Education. 2011. Vol. 26, Iss. 1. P. 136–146.